

Article No. 264

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2021.8.19>

Artykuł recenzyjny / Review article

ZNACZEK LICENCJI

Copyright © 2021 SRG and M. Dąbrowska¹

Citation:

Dąbrowska, M. (2021). Czytanie klasyków według Itala Calvina (*Italo Calvino, Po co czytać klasyków*, przekład, przypisy i posłowie Anna Wasilewska, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020, 335 ss.). *Studia Rossica Gedanensia*, 8: 331–338. DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2021.8.19>

CZYTANIE KLASYKÓW WEDŁUG ITALA CALVINA (Italo Calvino, *Po co czytać klasyków*, przekład, przypisy i posłowie Anna Wasilewska, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020, 335 ss.)

MAGDALENA DĄBROWSKA

Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw

Wydział Lingwistyki Stosowanej / Faculty of Applied Linguistics

Katedra Rusycystyki / Institute of Russian Studies

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, PL-00-927 Warszawa, Polska / Krakowskie Przedmieście St.

26/28, PL- 00-927 Warsaw, Poland

Corresponding Author e-mail: m.dabrowska@uw.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4014-4725>

(nadesłano / received 19.01.2021; zaakceptowano / accepted 7.03.2021)

Abstract

Reading of the Classics according to Italo Calvino

The article reviews the work *Why Read the Classics?* by Italo Calvino, in its Polish translation by Anna Wasilewska (2020, PIW, 335 p.). Italo Calvin (1923–1985) was an

¹ This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>) which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the article is properly cited, the use is non-commercial, and no modifications or adaptations are made. Publisher: University of Gdańsk. Faculty of Language [Wydawca: Uniwersytet Gdański. Wydział Filologiczny]

Italian publicist, storyteller and novelist. His book consists of the essay *Why Read the Classics?* (the definitions of the classical works and the rules of reading them - 14 sub-points) and 35 essays about the authors and literary works (*The Odyssey* by Homer, *Robinson Crusoe* by Daniel Defoe, works by H. Balzac, G. Flaubert, L. Tolstoy, B. Pasternak, E. Hemingway, J. L. Borges and others). The essays are from 1954–1985.

Keywords: Italo Calvin, *Why Read the Classics?*, essay, literature, literary classic, reading, interpretation.

Abstrakt

Artykuł zawiera omówienie książki Itala Calvina *Po co czytać klasyków*, wydanej w przekładzie polskim Anny Wasilewskiej w 2020 roku (PIW, 335 ss.). Italo Calvino (1923–1985) to włoski publicysta i autor opowiadań oraz powieści. Książka Calvina składa się z eseju *Po co czytać klasyków* (definicje dzieł klasycznych i zasady ich czytania - 14 punktów) i 35 esejów o pisarzach i dziełach literackich (*Odyseja* Homera, *Robinson Crusoe* D. Defoe, dzieła H. Balzaca, G. Flauberta, L. Tołstoja, B. Pasternaka, E. Hemingwaya, J.L. Borgesa i in.). Eseje pochodzą z lat 1954–1985.

Słowa kluczowe: Italo Calvino, *Po co czytać klasyków*, esej, literatura, klasyk literacki, czytanie, interpretacja.

Refleksja literaturoznawcza włoskiego pisarza i eseisty Itala Calvina (1923–1985) jest od dłuższego czasu znana polskim czytelnikom, gościła na łamach czasopism „Odra” i „Literatura na Świecie”, ale dopiero wydanie w 2020 roku przez Państwowy Instytut Wydawniczy w przekładzie i z przypisami oraz posłowiem Anny Wasilewskiej zbioru *Po co czytać klasyków* mogło dać o niej całościowe wyobrażenie. W nocie wydawniczej i na stronie internetowej wydawnictwa książka, opublikowana w serii eseistycznej „Domy ze Słów”, jest opisana jako „pierwsza polska edycja tomu wydanych pośmiertnie esejów Calvina, trzydzieści pięć tekstów o pisarzach (od Homera i Owidiusza do Borgesa i Queneau), których cenili najbardziej”². W słowach tych zawarte są dwa klucze do zaproponowanej przez badacza wizji literatury: po pierwsze – są to odczytania subiektywne, po drugie – dotyczą pozycji z szerokiego przedziału czasowego i o dużym zróżnicowaniu problemowo-tematycznym oraz formalnym. Za podstawę przekładu posłużyła mediolańska edycja sprzed dziewięciu lat (zob. Calvino 2011). W zbiorze została przytoczona przedmowa włoskiego wydawcy oraz notka Esther Calvino, w której opracowaniu ukazało się jego pierwsze wydanie w 1991 roku; ponadto znalazły się w nim spisy pierwodruków tekstów Calvina i ich polskich przekładów w „Odrze” (Justyny Łukasiewicz) i „Literaturze na Świecie” (Anny Wasilewskiej), a także wykaz wydań książkowych dzieł pisarza w języku polskim (różni tłumacze, w tym ponownie Wasilewska). Wraz z posłowiem tłumaczki *Nie tylko klasycy* i jej

² Cyt.: PIW: <https://piw.pl/pl/po-co-czytac-klasykow> (dostęp: 7.01.2021).

przypisami do poszczególnych esejów te dodatkowe części składowe książki pozwalają prześledzić przemiany zainteresowań badawczych autora, rozkładanie się ich w czasie, mechanizmy doboru i sposoby odczytania dzieł literackich, wreszcie rzucają światło na jego oryginalną twórczość literacką.

Zbiór otwiera esej, którego tytuł stał się tytułem całości: *Po co czytać klasyków*. Po nim następują eseje poświęcone poszczególnym twórcom i dziełom, wśród których są *Odyseja* Homera, *Wyprawa Cyrusa* Ksenofonta, Owidiusz i jego *Przemiany*, Ariosto i *Orland szalony*, *Robinson Crusoe* Defoe, *Kandyd* Woltera, Diderot z *Kubusiem Fatalistą i jego panem*, Stendhal, Balzac, Dickens, Flaubert, *Dwaj huzarzy* Lwa Tołstoja, Twain, Conrad, Pasternak, Hemingway, Borges, Pavese i in.; grono klasyków tworzą przedstawiciele nie tylko literatury pięknej, ale także szeroko rozumianego piśmiennictwa, stąd obecność esejów o historykach Ksenofonie i Pliniuszu Starszym czy fizyku i astronomie Galileuszu. Uwaga kieruje się zatem ku twórcom starożytnym, włoskim, francuskim, hiszpańskim, angielskim, rosyjskim. Z powyższego – dalekiego od kompletności – katalogu obiektów studiów Calvina można wywnioskować, że niekiedy skupia on uwagę na jednym dziele pisarza, innym razem stara się patrzeć całościowo (czy przynajmniej „większościowo”) na jego spuściznę. To drugie podejście zaznaczyło się w deklaracji z 1959 roku, zacytowanej w przedmowie wydawcy włoskiego: „Lubię przede wszystkim Stendhala, bo tylko u niego jednostkowe napięcie moralne, napięcie historyczne, pęd życia są jednym i tym samym, linearnym napięciem powieściowym. Lubię Puszkina za jego przejrzystość, ironię i powagę. Lubię Hemingwaya, bo jest *matter of fact*, *understatement*, wołą szczęścia, smutkiem. (...) Lubię...” (Calvino 2020: 6). Pojawiają się w niej łącznie nazwiska dwudziestu dwóch przedstawicieli różnych czasów i narodowości, w odniesieniu do każdego użyta jest ta sama anaforyczna formuła „lubię go, bo / za to, że...”, urwane zdanie w zakończeniu sugeruje możliwość swobodnego przedłużenia tego spisu w nieskończoność czy raczej skończoność wyznaczoną – najpierw – subiektywną wolą autora oraz – następnie – roszczącą sobie prawo do obiektywizmu decyzją edytorów jego prac. Jak wyjaśnia Anna Wasilewska, „Calvino nie był (...) odpowiedzialny za wybór ani za układ tekstów, które znalazły się w niniejszym tomie. (...) Lista nazwisk, obecnych w [nim], nie wyczerpuje spisu pisarzy ważnych dla Calvina, (...) niemniej zawartość tomu pozwala wykreślić mapę (choćby niepełną) literackich fascynacji Calvina” (Wasilewska 2020: 314, 319). Do wielkich nieobecnych w zbiorze *Po co czytać klasyków* – czyli pisarzy, o których nie traktują osobne eseje – należy zaliczyć przede wszystkim twórców niemieckich (na co zresztą także zwraca uwagę polska tłumaczka), o których włoski badacz pisał natomiast w wydanych dwukrotnie w języku polskim *Wykładach amerykańskich* (Calvino 1996, Calvino 2009). Część interpretacyjna zbioru wydłuża listę twórców, których Calvino polubił, oraz – w przypadku wymienionych w deklaracji z 1959 roku – uszczegóławia wyjaśnienie, dlaczego lub za co ich polubił. Jeśli więc w 1959 roku ogólnikowo stwierdził, że „lubi Flauberta, bo jest już nie do pomyślenia, żeby po nim można było pisać tak jak on”, to w eseju o tym pisarzu z 1980 roku wyjaśnił, że chodzi mu o mistrzostwo w zakresie wizualności powieściowej, zaczynającej się u Stendhala i Balzaca, ale „u Flauberta (...) osiagającej stan doskonałej więzi słowa i obrazu (maksimum oszczędności przy maksimum wydajności)” (Calvino 2020: 6, 167). Oto zaś drugi przykład rozwinięcia argumentacji. „Lubię Tołstoja, bo czasem wydaje mi się,

że jestem bliski zrozumienia, jak on to robi, a jednak nic z tego” – pisał w 1959 roku, by esej o Tołstojowskich *Trzech huzarach* z 1973 roku zacząć od wyjaśnienia, że przez „jak on to robi” rozumie technikę narracyjną: „nie tak łatwo zrozumieć, w jaki sposób Tołstoj buduje narrację; to, czego wielu pisarzy nie ukrywa – schematy symetryczne, belki nośne, przeciwwagi, zawiasy obrotowe – u niego pozostaje zakryte” (Calvino 6, 169). W esejach o twórcach i dziełach Calvino łączy postawę krytyka literackiego i historyka literatury, w esaju *Po co czytać klasyków* idzie w stronę teorii literatury. Nieobca jest mu perspektywa socjologii literatury oraz komparatystyki literackiej. Badacz konsekwentnie prezentuje siebie jako czytelnika i w tej samej roli widzi odbiorców swoich esejów, zachęcając ich do samodzielnej lektury i refleksji nad nią. W ramach tej zachęty program minimum obejmuje odpowiedź na pytanie, kogo i za co ktoś lubi czytać; jednocześnie jednak jest to program maksimum, gdyż, jak dobrze wiadomo, udzielenie zwięzłej odpowiedzi i podparcie jej równie zwięzłą argumentacją są trudniejsze od długiego wywodu.

Esaj tytułowy pochodzi z 1981 roku, pozostałe – z lat 1954–1985, czyli z całego okresu aktywności badawczej Calvina (w 1954 roku powstały eseje o Conradzie i Hemingwayu, na 1985 rok datowane są eseje o powieści rycerskiej i Galileuszu). Najwięcej esejów pochodzi z lat 60. i 70. XX wieku. Strukturę wewnętrzną książki określa jednak – jak już wiadomo, z woli redaktorów – nie dynamika zainteresowań czytelnicych i badawczych Calvina na przestrzeni kilku dziesięcioleci, choć także ona, jak się okaże za chwilę, jest w niej wyraźnie wyczuwalna, lecz przemiany dziejowe literatury, poszczególne eseje są ułożone bowiem od traktujących o najstarszych zabytkach literackich do rzucających światło na najmniej oddalone w czasie. Poszczególne części składowe zbioru – umownie nazwane esejami – różnią się objętością: trzystronicowe szkice (jak o Flaubercie) sąsiadują z obszernymi artykułami (o Pasternaku).

Założenia swojej koncepcji włoski badacz zawarł w czternastu punktach, tworzących ramę esaju *Po co czytać klasyków*. W większości z nich – podobnie jak w wypowiedzi z 1959 roku – posłużył się anaforyczną formułą, brzmiącą teraz najczęściej „do klasyki należą te książki...”:

1. Do klasyki należą te książki, o których zwykle słyszy się zwrot: „Czytam ponownie...”, nigdy zaś: „Właśnie czytam...” (...)
2. Klasycznymi nazywane bywają te książki, które są bogactwem dla tego, kto je przeczytał i polubił; ale nie mniejszym bogactwem są dla tego, kto szczęśliwie odłożył je na bok przy pierwszej lekturze i przeczytał je dopiero w warunkach sprzyjających ich smakowaniu. (...)
3. Do klasyki należą te książki, które wywierają szczególny wpływ zarówno wtedy, gdy wydają się niezapomniane, jak i wtedy, gdy kryją się w zakamarkach pamięci, przybierając barwy nieświadomości zbiorowej lub indywidualnej. (...)
7. Do klasyki należą te książki, które docierając do nas, noszą w sobie ślad lektur poprzednich, a za sobą ślad, jaki pozostawiły w kulturze lub w kulturach odwiedzanych (czy też w języku i obyczajach). (...)
8. Dzieło klasyczne to książka, która nieustannie generuje wypowiedzi krytyki na swój temat, ale nieprzerwanie się z nich otrząsa. (...)
9. Do klasyki należą te książki, które im bardziej są nam znane ze słyszenia, tym bardziej przy lekturze okazują się nowe, nieoczekiwane, zaskakujące. (...)

10. Pozycją klasyczną nazywa się książkę, która jest uznawana za ekwiwalent świata, na równi z dawnymi talizmanami. (...)
12. Książką klasyczną jest ta książka, która poprzedza inne książki klasyczne, a jeśli ktoś przeczytał najpierw tamte, od razu rozpoznaje jej miejsce w genealogii. (...)
13. Klasyką jest to, co stara się sprowadzić aktualność do odległego szumu, ale zarazem nie może się bez tego odległego szumu obyć. (...)
14. Klasyką jest to, co trwa jako odległy szum nawet tam, gdzie króluje najbardziej nieprzystająca aktualność (Calvino 2020: 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15).

Wśród założeń teoretycznych Calvina można wyodrębnić jeszcze dwie – mniej liczne – grupy, oczywiście z pełną świadomością przekraczalności granic między nimi, wynikającej ze współtworzenia jednego ciągu myślowego, opartego na związkach przyczynowo-skutkowych.

Dwa punkty określają więc relację między pierwszym i kolejnymi lekturami dzieła:

4. Każda ponowiona lektura klasyka jest równie odkrywczą jak jego pierwsza lektura. (...)
5. Każda pierwsza lektura klasyka jest w gruncie rzeczy lekturą ponowioną (Calvino 2020: 11).

Inne dwa punkty rzucają światło natomiast na relację między klasykiem i czytelnikami:

6. Klasyk nigdy nie przestaje mówić tego, co ma nam do powiedzenia. (...)
11. „Twój” klasyk to ktoś, kto nie może być ci obojętny, i ktoś, dzięki komu zdołasz określić samego siebie w relacji z nim albo też w opozycji do niego (Calvino 2020: 11,14).

Cały wywód nie straci na czytelności, jeżeli czternaście punktów sprowadzimy na trzech, ujmujących przy tym nie to, co zakłada koncepcja Calvina, ale – przeciwnie – to, czego w niej nie znajdziemy. Po pierwsze więc, badacz nigdy nie mówi o lekturze klasyków jako działaniu zbiorowym, by nie rzec, stadnym, na plan pierwszy zawsze wysuwając jednostkę oraz jej odbiór indywidualny, jednostkowe potrzeby intelektualne, emocjonalne czy jakiegokolwiek inne. I jeśli nawet badacz pisze nie „ja”, lecz „my”, jak w eseju o autorze *Komu bije dzwon (Hemingway i my)*, ma na myśli siebie jako przedstawiciela grupy, w tym przypadku rówieśniczej. Zapewne z tego samego powodu – by wyeksponować jednostkę – w formule tytułowej pisze o klasykach, nie zaś o klasycie literackiej, co byłoby zasadne, ale raziłoby bezosobowością. Po drugie, badacz odrzuca przypisanie lektury klasyka do wieku czy okresu życia czytelnika, zakładając wielokrotność podejść do niej, za każdym razem owocnych, choć – z powodu zmieniających się sytuacji życiowych – w inny sposób. Po trzecie wreszcie, na próżno szukać w koncepcji Calvina bezruchu, zastygnięcia w jednej pozycji, odizolowania się od otoczenia; albo inaczej: opiera się ona na dialogu wszystkich ze wszystkimi (pisarza z czytelnikiem, krytyka z pisarzem itd.) czy wszystkiego ze wszystkim (literackiej kreacji świata z jego stanem rzeczywistym itd.).

W tym ostatnim kontekście warto przywołać słowa Anny Wasilewskiej na temat punktu dziesiątego: „potwierdza [on] jego rozumienie literatury jako narzędzia pozwalającego opisać i zrozumieć mechanizmy napędzające funkcjonowanie świata” (Wasilewska 2020: 315).

W eseju *Po co czytać klasyków* mamy do czynienia z całościowym, gotowym „produktem” refleksji badacza. Zamieszczone po nim eseje o poszczególnych twórcach i dziełach pokazują etapy jej powstawania, formułowanie poszczególnych założeń, które później złożyły się na ową czternastopunktową całość. Wasilewska pokazała to na przykładzie zasady jedenastej, której zapowiedź znalazła w powstałych w latach 50. esejach o Hemingwayu oraz Pasternaku (zob. Wasilewska 2020: 318). Jeszcze wyrazistszy wydaje się inny przykład: zasada piąta została sformułowana w eseju o Defoe, również pochodzącym z lat 50.: „*Robinson Crusoe* jest niewątpliwie książką do czytania linijka po linijce i przy każdej ponowionej lekturze można w niej odkryć coś nowego” (Calvino 2020: 109). Ślad takiego rozumowania znajdujemy zresztą też w eseju o Hemingwayu, w którym nabiera on wyraźnego zabarwienia autobiograficznego.

Tak brzmi ten wspomniany już wcześniej w innym kontekście ustęp eseju o Hemingwayu:

Był taki czas, kiedy dla mnie – i dla wielu moich rówieśników i ludzi młodszych – Hemingway był bogiem. (...) Prędko zaczęliśmy dostrzegać ograniczenia, wady Hemingwaya: świat jego poetyki i stylu, którym złożyłem obfitą daninę w moich pierwszych próbach literackich, okazywał się ciasny, łatwy do przejścia w manierę. (...) Ale dzisiaj, z dystansu dziesięciolecia, podsumowując swój hemingwayowski *apprenticeship* (staż), mogę zamknąć bilans z wynikiem dodatnim. (...) Zamierzam opisać, kim Hemingway był dla nas i kim jest dzisiaj, co nas od niego oddaliło i co nadal tylko u niego możemy znaleźć (Calvino 2020: 239–240).

Oto zaś początkowe partie eseju o Pasternaku, ważne też w kontekście problemu dialogu:

Zachodzi coś w relacji pomiędzy czytelnikiem a książką: rzucamy się na powieść z niepokojem poznawczym młodzińskich lektur, kiedy po raz pierwszy czytaliśmy wielkich pisarzy rosyjskich, nie szukając tego czy innego typu „literatury”, ale bezpośredniej i ogólnej wypowiedzi o życiu, zdolnej zestawić to, co prywatne, z tym, co uniwersalne, zawrzeć przyszłość w przedstawieniu przeszłości. W nadziei, że powie nam coś o przyszłości, wybiegamy naprzeciw tej zmarłychwstałej powieści, ale cień ojca Hamleta (...) chce wpłynąć na sprawy dzisiejsze, jakkolwiek odwołuje się do czasu swojego życia, do przeszłych wydarzeń. Nasze spotkanie z *Doktorem Żywago*, tak wstrząsające i wzruszające, jest też podszyte niezadowoleniem, niezgodą. To nareszcie książka, z którą się dyskutuje. Ale niejednym raz, w samym środku dialogu, spostrzegamy, że każde z nas mówi o czymś innym. Trudno jest dyskutować z ojcami (Calvino 2020: 193).

Za celne należy uznać więc przypomniane przez Annę Wasilewską określenie zbioru *Po co czytać klasyków* „autobiografią intelektualną” Calvina, a *Wykładów amerykańskich* – jego „literackim testamentem” i „summą rozważań (...) o literaturze” (Wasilewska 2020: 314, 315).

Warto dodać, że Calvino dzieli odczytania dzieł literackich nie tylko ze względu na etap w biografii osoby, która go dokonała (jak w opisanym powyżej przypadku), ale także z uwagi na jego głębię, znaczny stopień przeniknięcia warstw znaczeniowych i rozwiązań formalnych. Z podziałem na lekturę „naskórkową” (zewnątrzną) i głęboką (wewnętrzną) spotykamy się w eseju o *Kandydzie* Wolterą (zob. Calvino 2020: 114). W eseju o *Pawilonie wśród wydm* Roberta Stevensona mamy możliwość prześledzenia drogi badacza do odkrycia problemowego „jądra” tego opowiadania oraz obecnych

w nim „mechanizmów zapewniających złowienie uwagi czytelnika” (Calvino 2020: 184), możliwą do odbycia jedynie na poziomie lektury głębokiej.

Mimo że eseje (poza pierwszym) są poświęcone poszczególnym twórcom i dziełom, Calvino swobodnie myślowo przeskakuje w nich na innych autorów i ich spuściznę, zestawia ich ze sobą, wyławia prekursorów i kontynuatorów. Niektóre porównania wydają się nieoczekiwane w swej nieoczywistości, badacz chętnie łączy bowiem epoki i rejestry literackie.

Diderota nazywa Calvino „ojcem literatury współczesnej” i stawia obok Bertolda Brechta:

Przeobrazić więź czytelnika z książką z trybu biernego odbioru w nieustanny spór, a wręcz w szkocki prysznic, który rozbudzi zmysł krytyczny: tym zabiegiem Diderot wyprzedza o dwa stulecia to, co Brecht zamierzał zrobić w teatrze. Z tą różnicą, że dążenia Brechta były ściśle moralizatorskie, podczas gdy Diderot sprawia wrażenie, jakby zamierzał tylko obalić każde obrane stanowisko (Calvino 2020: 116).

Diderota i Laurence’a Sterne’a opisuje zaś w relacji z *Don Kichotem* Cervantesa:

Wyraźnym wzorcem zarówno dla Sterne’a, jak i dla Diderota było arcydzieło Cervantesa; jednakże obaj inaczej czerpią z jego dziedzictwa: pierwszy korzysta z angielskiej maestrii w nakreśleniu doskonale scharakteryzowanych postaci dzięki wydobyciu kilku cech karykaturalnych, drugi odwołuje się do repertuaru pikareskich przygód rodem z gospody i z głównego traktu w tradycji *roman comique* (Calvino 2020: 118).

Podobnych przeskoków, zawsze ciekawie uargumentowanych, jest w zbiorze dużo więcej. Czynią one książkę spójną, mimo że złożona jest z niezależnych od siebie części składowych.

Powyzsze omówienie zbioru *Po co czytać klasyków* wypada zakończyć wskazaniem na potrzebę określenia roli i miejsca jego autora w literaturze i teorii literaturoznawczej XX wieku, właśnie jedynie wskazaniem z uwagi na rozległość i złożoność tego tematu. Nie jest to zadanie proste ze względu – z jednej strony – na przemiany spojrzenia na literaturę samego Calvina oraz – z drugiej – na wielość i różnorodność tendencji w badaniach literaturoznawczych w okresie jego działalności. Próby w tym zakresie były już zresztą podejmowane, by wymienić pracę Seweryny Wysłouch *Italo Calvino i postmodernizm* (zob. Wysłouch 2015: 220–223) czy artykuł Moniki Błaszczak *Przezroczyść lekkość bytu – od Calvina do Bieńczyka*, zawierający omówienie *Wykładów amerykańskich* Calvina i zbioru esejów *Przezroczyść* Marka Bieńczyka (zob. Błaszczak 2016: 177–210). W odniesieniu do zbioru *Po co czytać klasyków* najbardziej zasadne wydaje się zestawienie stanowiska Calvina w kwestii klasyków literackich z opiniami innych badaczy na temat klasyki czy kanonu literackiego, jak chociażby z koncepcją Harolda Blooma wyłożoną w wydanej w języku polskim w 2019 roku monumentalnej książce *Zachodni kanon. Książki i szkoła wieków* (Bloom 2019; por. Dąbrowska 2020: 242–248).

Bibliografia / References

- Bloom, H. (2019). *Zachodni kanon. Książki i szkoła wieków*. Przeł. B. Baran i M. Szczubiałka, Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Błaszczak, M. (2016). Przezroczysta lekkość bytu – od Calvina do Bieńczyka. *Przestrzenie Teorii*, 25: 177–210. (Online) file:///C:/Users/mdabr/AppData/Local/Temp/6539-Tekst%20artyku-%C5%82u-12812-1-10-20161110-1.pdf (dostęp: 20.12.2020).
- Dąbrowska, M. (2020). Elegia (?) dla kanonu: Harold Bloom, „Zachodni kanon. Książki i szkoła wieków”, przeł. B. Baran i M. Szczubiałka (Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2019, ss. 643). *Studia Rossica Gedanensia*, 7: 242–248.
- Calvino, I. *Po co czytać klasyków*. (Online) <https://piw.pl/pl/po-co-czytac-klasykow> (dostęp: 20.12.2020).
- Calvino, I. (2011). *Perché leggere i classici*. Milano: Oscar Mondadori.
- Calvino, I. (2020). *Po co czytać klasyków*. Przekład, przypisy i posłowie A. Wasilewska. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Calvino, I. (1996). *Wykłady amerykańskie*. Przeł. A. Wasilewska, Gdańsk: Wydawnictwo Marabut, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Calvino, I. (2009). *Wykłady amerykańskie: sześć przypomnień dla przyszłego tysiąclecia*. Przekład i posłowie A. Wasilewska. Warszawa: Czuły Barbarzyńca.
- Wasilewska, A. (2020). *Nie tylko klasycy*. W: Calvino, I. *Po co czytać klasyków*. Przekład, przypisy i posłowie A. Wasilewska. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy: 311–319.
- Wysłouch, S. (2015). *Italo Calvino i postmodernizm*. W: Wysłouch, S. *Narracje małe i duże*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacja: 220–223.

Competing interests: The author declares that he has no competing interests.
Magdalena Dąbrowska is a reviewer in this issue of the journal.